

Білоус Богдан
(Житомир)

Ренесансна семантика образів поезії та книги у віршах Павла Русина

Вивчення творчості латиномовних українських поетів доби Відродження – справа нова і поки що недостатньо розроблена у нашому літературознавстві. З-поміж новолатинських авторів чи не першим привернув до себе увагу Павло Русин (бл. 1470 – бл. 1517 рр.), котрий видав 1509 року у Відні книжку "Пісні Павла Русина із Кросна". Оскільки його навчання, освітня робота і творча діяльність пов'язані здебільшого з Краковом, то цей поет розглядався польськими істориками літератури як один із зачинателів гуманістичної латиномовної поезії Речі Посполитої, а твори його були видані ще в 1887 р. Б.Кручкєвічем. Та варто звернути увагу на самоідентифікацію автора: він обирає собі літературне ім'я – Русин, яким підкреслюється походження поета, його належність до певної етнічної субстанції. То правда, що новолатинські письменники сприймалися за мовою творів (латинь), за тематикою, за вибором жанрових форм у космополітичному сенсі, але варто зважати і на походження автора, на його творчі інтенції, зрештою, на його історичну пам'ять (зокрема, Павло Русин у вірші "Промовляє книга" згадує ім'я киеворуського літописця Нестора).

І.Голєніщєв-Кутузов, розмірковуючи про типологію ренесансного гуманізму, відніс Павла Русина до українських діячів¹. Такої ж думки дотримувалися і ті українські

¹ *Голєніщєв-Кутузов И.Н.* Гуманизм у восточных славян (Украина и Белоруссия). – М., 1963. – С.13.

дослідники, які вивчали творчість цього поета: Г.Нудьга², В.Микитась³, В.Шевчук⁴, О.Савчук⁵, В.Яременко⁶, О.Ткаченко⁷. Вперше український читач познайомився з перекладами деяких творів Павла Русина лише у 70-х роках ХХ ст. (у перекладі А.Содомори)⁸, а потім його вірші входили до різноманітних антологій та збірників⁹.

Незважаючи на певну зацікавленість у вивченні творчості Павла Русина, актуальною залишається потреба її глибшого прочитання, зокрема і в контексті спільно-слов'янських літературних пошуків періоду Відродження. Дослідники цієї творчості (О.Савчук, В.Шевчук) однозначно вказують, що Павло Русин належить до раннього Ренесансу, "коли мистецтво ще не порвало з традиціями Середньовіччя, не ставило принципу секуляризації як рушійного та значною мірою ще залишалося у колі тем релігійних; водночас воно значно розширювало свій репертуар на теми світські, побудовані на наслідуванні античних зразків та поезики"¹⁰.

Цю особливість культурно-естетичної орієнтації поета можна простежити, звернувшись до інтерпретації двох ключових образів – поезії і книги, які автором моделюються, осмислюються вже у дусі ренесансних поглядів, хоч

² Нудьга Г.А. Перші магістри і доктори: історико-культурний нарис // Нудьга Г.А. Не бійся смерті. – К., 1991. – С.348, 350.

³ Микитась В.Л. Давньоукраїнські студенти і професори. – К.: Абрис, 1994. – С.31-48.

⁴ Шевчук В. Муза Роксоланська. Українська література ХУІ-ХУІІІ століть: У 2 кн. – Кн.1: Ренесанс. Раннє Бароко. – К.: Либідь, 2004. – С.124-129.

⁵ Савчук О. Поет-гуманіст Павло Русин із Кросна // Європейське Відродження та українська література ХІУ-ХУІІІ ст. – К.: Наукова думка, 1993. – С.126-150.

⁶ Яременко В.В. Українська поезія ХУІ століття // Українська поезія ХУІ століття. – К.: Рад. письменник, 1987. – С.15-17.

⁷ Ткаченко О. Українська класична елегія. – Суми, 2004. – С.38-40.

⁸ Павло Русин із Кросна. Поезії / Вступна стаття Р.Лубківського; переклад А.Содомори // Жовтень. – 1976.- №12. – С.14-20.

⁹ Антологія української поезії. К., 1984. – Т.1. – С.46-59; Українська література ХУІ століття. – К.: Рад. письменник, 1987. – С.41-62; Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія у 2 ч. – Ч.1. – К.: Основи, 1995. С.16-24

¹⁰ Шевчук В. Цит. вид. – С.126.

III. Україна в контексті європейського Відродження

окремими своїми рисами ще тяжіють до Середньовіччя.

У вірші "Похвала поезії", написаному сапфічною строфою, Павло Русин викладає своє розуміння поетичного мистецтва. Для нього це "світлий дар богів", співзвучний небесним сферам. Автор їх не називає, вважаючи, що для його читача вони відомі (греки і римляни під "сферами" розуміли рухливі планети, які називалися іменами богів: Гермес (Меркурій), Арес (Марс), Зевс (Юпітер), Кронос (Сатурн), Афродіта (Венера), Сонце (Феб) та ще Місяць. Посилаючись на давньогрецького філософа Платона, поет крізь призму античної традиції веде мову про дев'ять муз, котрі "подають свій голос влад із хором сфер, що в глибокім небі мирно кружляють"¹¹. У грецькій міфології музи (дочки Зевса і Мнемозіни) уособлюють собою різні види мистецтва і науки, зокрема і поезії (Евтерпа). Павло Русин уявляє образ Поезії за античною моделлю, хоч слід сказати, що в Середні віки вважали, що планети у небі і музи на землі творять світову гармонію музичного руху.

Поет полемізує з "ворогами ясного Феба", котрі гадають, що кожен твір співця – "небилиці суці". Можливо, йдеться про те, що в часи Павла Русина побутували різні погляди на поетичне мистецтво: а) скептичне ставлення до словесного "художества", до поетичної вигадки; б) тлумачення поезії як результату творчої уяви і фантазії, які, проте, мають на меті донести до читача істину. Наш поет дотримується другої позиції: "В пісні ж, десь на дні, по-мистецьки скрита, зблискує правда", або:

В панцирі твердім із горіха - зерня,
Хист тонкий бува і у грубім тілі.
Так і суть свою досконало пісня
Звикла ховати.

Тим самим автор цих рядків переконує, що поетичний твір потребує алегоричного прочитання, видобування з художніх образів правдивого смислу. Такий підхід до

¹¹ Цитування віршів Павла Русина за вид.: Українська поезія XVII століття. – К.: Рад. письменник, 1987. – С.41-62

сутності поезії споріднює його із середньовічним тлумаченням поезії, хоч взірцем для Павла Русина у поетичній творчості є передусім Орфей, Гомер, Вергілій, Стацій, Флакк, Персій, Катулл, Тібулл, Проперцій, імена яких з глибокою пошаною названо у вірші.

Про творче натхнення поет мислить у традиціях античності і Середньовіччя – власне, він синтезує уявлення про народження художнього твору, як це властиво естетичній парадигмі Відродження. Натхнення у "Похвалі" трактується як "наслання" богів, як сакральний акт, а сам образ натхнення постає як захоплюючий політ над землею: "Натхнений він божеством небесним, бо летить до зір, над земним поділлям крила простерши".

У добу Відродження поезію ставили досить високо, вважали її водночас мистецтвом і наукою, оскільки вона здатна відтворити образ світу і передати мудрість віків. Так розуміє поезію і Павло Русин, у низці строф акцентуючи на тому, що поетичне слово здатне пережити століття і має незвичайну силу зберегти пам'ять про людські витвори і про самих людей. Час зруйнував Трою, Фіви, високі гробниці, а поезія – вічна, бо саме завдяки Гомеру та Вергілію пам'ятаємо про Ахілла й Енея, про "всі діла мужів". Павло Русин патетично стверджує, що давня поезія уславлених співців привертатиме увагу все нових і нових поколінь:

Завжди з уст в уста по широкім світі
Йтиме слава та, не підвладна смерті,
Пісня, їхній дар, між людьми цвістиме
В вічній обнові.

З того постає образ поета як людини особливої, обраної долею. У нього специфічне як для Ренесансу бачення мети і призначення поезії. З одного боку, він прихильник високої, вченої поезії, що видно із звернення до свого учня Яна з Вислиці ("Елегія для Яна з Вислиці, шанувальника муз і учня, достойного похвали"), де радить йому: "Завжди погорджуй пустим поговором ти люду простого". Поет мусить "писати священні повчання",

III. Україна в контексті європейського Відродження

вловлювати "правди відлуння" і особливо дбати про власну майстерність – "щоб на творіннях значних темних ти плям не зробив", "вади маленькі отак всякі писання псують", "хай же не буде для тебе безчестям склади рахувати". Поет, на думку Павла Русина, повинен творити за мистецькими правилами: "Твори свої прикривають поети орнаментом дивним". Така поезія належить до елітарної, її "простий народ знати не може". І взагалі, Павло Русин наставляє свого учня так: аби "вчення своє" (художній зміст образів) не втратило силу, його треба "в місці таємнім ховати", тобто йдеться про алегоричність творів, про їх підтекст, який може розгадати людина вчена, освічена.

Проте розуміння елітарності поезії у Павла Русина конфліктує із середньовічними уявленнями про авторську особистість. Як пише О.Савчук, "за традиційним для авторської самохарактеристики у давній літературі топосом самоприниження (поет називає себе некрасивою і невченою маленькою людиною, рабом і слугою своїх меценатів, невідомим і мандрівним, неприкаяним і нещасним, а свої твори – маленькими, незначними паперовими даруночками, свідченнями мізерного таланту, нікчемними рядками) ховається висока оцінка й усвідомлення значимості власної діяльності"¹².

Павло Русин був типовим для раннього Ренесансу книжником, що яскраво виявилось у кількох його віршах – "Промовляє книга, яку добуто із сховища і якій повернуто давній блиск" і "До книжечки". Треба сказати, що окрім викладання античної літератури та поетичної творчості, виходець із Кросна займався ще й видавничою діяльністю. Відомо, що у 1512 р. він видав у Відні панегіричну поему угорсько-хорватського гуманіста Яна Паннонія, а в 1513 р. за його редакцією вийшли дві трагедії Сенеки ("Троя" і "Фіест"). Підготував він до друку і книгу сатир Персія. Хтозна, котру з названих книг мав на увазі поет у вірші

¹² Савчук О. Цит. вид. – С.147-148.

"Промовляє книга", якій він повернув "давній блиск", проте в цілому тут маємо апологію книжності, опоетизований культ книги:

Ось на світло дня виринаю, рада,
Знов яснію вся в білосніжнім шаті,
Знов у всій красі, променисточола,
Нині пишаюсь.

Поет тримає в пам'яті історію вітчизняної книжності, тому згадує літописця Нестора, котрому також вдавалося "в струни бити голосні, пророчі".

У вірші "До книжечки" Павло Русин добирає найкращі епітети і порівняння, щоб висловити своє захоплення творінням людського розуму і рук – книгою: "моя солодка", "від золота ясного ясніша", "від коштовностей мені дорожча". Книгу по-різному сприймають люди, але вона здатна "розрадити, біль вгамувати, щастя й шани додасть, спасе й увічніть". Тому поет риторично запитує: "Що є почеснішим, вищим, більш цілющим?" Окрім того, книжка може подарувати читачеві прекрасний світ, який у вірші постає як "ідеальне середовище" античного зразка:

Рад же Феб над усе відлюдній тиші,
Музи прагнуть джерел криштално чистих,
Вабить легіт співців, бриніння ніжне,
Гай несходжений, самотинна стежка.

У наведених рядках поєдналися образи поезії та книги – ті образи, які доволі часто зринали у контексті гуманістичних уявлень та літературних пошуків часів раннього Ренесансу, до чого долучився і Павло Русин, український поет, котрий залишив після себе філігранні вірші, написані латинською мовою.